

ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР

ЭОЖ 338.22
МРНТИ 06.61.33

DOI: <https://doi.org/10.37788/2022-4/64-72>

Д.С. Бекниязова^{1*}, Ж.Б. Кенжин², Ж.Л. Цауркубуле³

¹Инновациялық Еуразия университеті, Қазақстан

²Жәңгір хан университеті, Қазақстан

³Балтық Халықаралық академиясы, Латвия

Ұлттық және халықаралық деңгейлердегі өңірлердің бәсекеге қабілеттілік факторларын бағалау

Аңдатпа

Негізгі мәселе: қазіргі ғылымда аймақтағы белгілі бір ресурстарды талдау арқылы бәсекеге қабілеттілікті бағалауға бағытталған көптеген әдістер бар. Алайда, мұндай бағалаулардағы адам ресурстарын есепке алу өңірлік бәсекелестік артықшылықтарды айқындау кезінде басым фактор ретінде пайдаланылмайды. Бәсекелестік артықшылықтар экономиканың жекелеген секторларының тиімділігіне ғана емес, сонымен бірге елдің жалпы әлеуметтік-экономикалық дамуына да әсер етеді. Өңірдің бәсекеге қабілеттілігін бағалау адами ресурстардың негізгі параметрлерінің бірін және экономикалық даму деңгейін қамтуға тиіс. Сондықтан өңірдің бәсекеге қабілеттілігінің болжамы адам ресурстарының даму қарқынын ескеруі тиіс.

Зерттеудің мақсаты қазіргі жағдайда экономикалық дамудың негізгі параметрі ретінде өңірлердің бәсекеге қабілеттілігін бағалау болып табылады.

Әдістері: өңірдің бәсекеге қабілеттілігін бағалау үшін Қазақстанда пайдаланылатын әдістер оның құрылымындағы адами ресурстарды бағалауды ғана ескереді, бірақ уақыт өте келе олардың даму деңгейін, сондай-ақ олардың компоненттерінің көп факторлы сипатын ескермейді.

Нәтижелері және олардың маңыздылығы: жұмыста Қазақстан өңірлерінің бәсекеге қабілеттілігін бағалаудың рейтингтік моделі (Қазақстан Республикасының Ұлттық Кәсіпкерлер Палатасы) түсіндіріледі және талданады. Авторлар өңірдің бәсекеге қабілеттілігіне әсер ететін олардың адами ресурстарының дамуын бағалауға негізделген Қазақстан өңірлерін саралау әдістемесін ұсынды. Ол адам ресурстарының жай-күйін көрсететін демографиялық, еңбек және әлеуметтік-экономикалық көрсеткіштерді талдауды қамтиды.

Түйінді сөздер: өңірлердің бәсекеге қабілеттілігін бағалау, адами ресурстар, өңірлерді саралау әдістері, Қазақстан өңірлерінің бәсекеге қабілеттілігі

Кіріспе

Өңірлердің әлеуметтік-экономикалық дамуының әртүрлі деңгейі әртүрлі факторларға (географиялық, климаттық, демографиялық және т.б.) байланысты. Экономикада өзекті мәселе жекелеген аумақтардың дағдарысына әсер ететін факторларды талдау және олардың ұлттық және халықаралық нарықтардағы бәсекеге қабілеттілігін арттыруға бағытталған құралдарды іздеу болып табылады. Бұл мәселе әсіресе дамушы елдерде өткір тұр.

Қазақстан экономикасының көптеген зерттеулері формальды сипатқа ие, өйткені олар дамымаған өңірлердің тұжырымдамасын, әлеуметтік-экономикалық проблемалардың пайда болуына жауапты факторларды және оларды шешудің типтік тәсілдерін қарастырады.

Өңірлердің бәсекеге қабілеттілігін бағалау, аймақтардың бәсекелестік артықшылықтарын іздеу, әсіресе адами ресурстардың сапасын арттыру мәселелері жеткілікті зерттелмеген.

Материалдар мен әдістер

Қазақстан экономикасының ашық түрі өңірлердің өзара байланысы мен өзара тәуелділігін қамтамасыз етеді, өйткені шикізат секторы экономиканы қозғаушы негізгі сектор болып табылады. Табиғи ресурстарға бай аймақтарда шамалы экономикалық өрлеу байқалады, бұл тұрғындардың әл-ауқатының стандартты деңгейіне әкеледі [1, 2].

Кері үрдістер халықтың тығыздығы жоғары және адам ресурстары бар шикізаттық емес аудандарда байқалады. Бұл елдің аймақтық бірліктерінің дамуындағы саралауды тудырады.

Қазақстанның экономикалық кеңістігін жекелеген өңірлерге бөлудің себебі аймақтардың көлемінің үлкендігі және олардың біртектілігі болып табылады. Республикада 16 аймақтық құрылым бар, оның ішінде 14 облыс және 3 дербес бірлік:

- Нұрсұлтан қ.;
- Алматы қ.;
- Шымкент қ.

Аймақтық саясат шеңберінде олар 6 топқа бөлінеді. Қазақстан Республикасының Өңірлік саясатының тұжырымдамасынан туындайтын топтастырудың негізі күрделі қағидаты болып табылады.

Өңірлердің мұндай жіктелуі қазіргі жағдайда өзекті. 1-кестеде Қазақстан өңірінің әлеуметтік-экономикалық даму көрсеткіштеріне талдау ұсынылған.

1-кесте – Қазақстан өңірлерінің негізгі әлеуметтік-экономикалық көрсеткіштері (2021 жылғы деректер бойынша)

Аймақ үлесі, %	Тобы					
	I	II	III	IV	V	VI
Халықтың жалпы санында	12	6	21	30	8	23
ЖӨӨ-де	27	17	21	16	7	12
Өндірісте	9	30	26	15	10	10
Ауыл шаруашылығы өнімін өндіруде	1	2	20	30	18	29
Негізгі капиталға инвестицияларда	18	30	13	18	7	14

Ескерту – Авторлар Қазақстан Республикасы стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің ұлттық статистика Бюросының деректері негізінде құрастырған [3].

Бірінші топқа ірі қаржы, экономикалық және әлеуметтік орталықтар болып табылатын Алматы және Астана қалалары кіреді. Олардың айрықша сипаттамалары-адами ресурстардың жоғары деңгейі, азаматтардың әл-ауқатының тұрақты деңгейі, дамыған өнеркәсіптік сектор және ғылыми-техникалық әлеуеттің болуы. Олардың өңірлік саясаты инфрақұрылымды жан-жақты кеңейтуді, бизнес-орталықтарды қалыптастыруды және туристік бағыттарды дамытуды көздейді.

Екінші топқа минералды ресурстарға бай 3 облыс – Атырау және Маңғыстау облыстары, Шымкент қаласы кіреді. Олардың тұрғындарының өмір сүру деңгейі Қазақстан Республикасындағы ең жоғары деңгей болып табылады.

Үшінші топ 3 өңірден тұрады: Қарағанды, Шығыс Қазақстан және Павлодар. Олар минералды ресурстардың байлығымен ерекшеленеді. Бұл аймақтардың экономикасының нақты секторында жеңіл өнеркәсіп пен машина жасау, сондай-ақ жергілікті шикізатқа негізделген тау-кен және өңдеу өнеркәсібі басым. Екінші және үшінші топтағы өңірлердегі өңірлік саясат көлік пен коммуникацияны дамытуға, агроөнеркәсіптік сектордағы шағын және орта бизнестің үлесін ұлғайтуға, өңдеуші өнеркәсіпті индустриялық-инновациялық дамыту бағдарламаларын әзірлеуге бағдарланған. Қоршаған ортаны қорғау-бұл шикізатқа бай аумақтарға, әсіресе Каспий теңізінің қайраңы аймағындағы аймақтарға арналған аймақтық саясаттың жеке бағыты.

Төртінші топқа Қостанай, Ақтөбе, Жамбыл және Түркістан облыстары кірді.

Бұл аумақтардың жалпы сипаттамалары минералды ресурстар мен ауылшаруашылық жерлерінің болуы болып табылады. Адами ресурстардың даму деңгейі және олардың жан басына шаққандағы орташа табысы дамыған аймақтарға қарағанда төмен.

Өңірлік саясаттың негізгі бағыты ауыл шаруашылығындағы көлік және қайта өңдеу бағыттарын дамыту, ірі шаруашылық жүргізуші субъектілердің әлеуетін кеңейту болып табылады.

Бесінші топқа Солтүстік Қазақстан және Батыс Қазақстан облыстары кіреді. Олардың экономиканың нақты секторының құрылымында машина жасау және ауыл шаруашылығы басым. Мұнай-газ өнеркәсібі өңірлердің әлсіз секторларының бірі болып табылады. Өңірлік саясат машина жасау мен қорғаныс өнеркәсібін жаңғыртуды, ауыл шаруашылығымен байланысты салаларды дамытуды көздейді.

Алтыншы топқа Алматы, Ақмола және Қызылорда облыстары кіреді. Өңірлердің негізгі қызмет саласы ауыл шаруашылығының дамуымен байланысты.

Адами ресурстар мен жан басына шаққандағы табыс деңгейі бойынша бұл өңірлер Алма-Ата және Астана қалаларынан, сондай-ақ екінші және үшінші топтағы өңірлерден артта қалып отыр. Қызылорда облысы (мұнай кен орындарын игеру аймағы) ерекше жағдай болып табылады.

Аймақтық саясаттың негізгі бағыттары ауыл шаруашылығына қызмет көрсететін кәсіпкерлікті дамытуға және жаңа өнеркәсіптік өндірістерді кеңейтуге бағытталған.

Бұл іс-шаралар тұрғындардың әл-ауқатын жақсартуға мүмкіндік береді.

Өңірлік саясаттағы бәсекеге қабілеттілікті арттыру 17 өңірдің әрқайсысының экономикалық дамуына негізделеді. Бұл ереже елдің 2021 жылға дейінгі аймақтық-кеңістіктік дамуының болжамды сызбасында бекітілген.

Индекстерге негізделген Қазақстан өңірлерінің бәсекеге қабілеттілігін бағалаудың рейтингтік моделін Қазақстан Республикасының Ұлттық Кәсіпкерлер палатасы жанындағы инвестициялардың рентабельділігін зерттеу агенттігі әзірледі [4]. Бұл рейтингтің негізінде индекстік тәсіл жатыр [5].

Интеграцияланған бәсекеге қабілеттілік индексі көрсеткіштердің әр тобы бойынша орташа өлшенген мәндерді қосу арқылы есептеледі.

Өңірдің бәсекеге қабілеттілігінің құрамдас индекстерін айқындау кезінде экономиканың бәсекелестік артықшылықтары мен инновациялылығын көрсететін барабар көрсеткіштер таңдалады.

Олар статистикалық тұрғыдан сенімді және объективті болуы керек (түсіндіру кезінде зерттеушінің субъективті пікірін нөлге дейін төмендету керек).

Көрсеткіштерді таңдау кезінде статистикалық деректердің болуы ескеріледі.

Бәсекеге қабілеттілік рейтингінің стратегиясы индекстерді есептеу үшін негіз ретінде қолданылады. Ол зерттелетін критерийлердің салыстырмалы позицияларын сипаттайтын бірыңғай интегралдық мәнге жеке көрсеткіштердің жинақталуын көздейді.

Масштабтау әртүрлі өлшем бірліктерімен өлшенетін көрсеткіштерді ұйымдастыру үшін қолданылады.

Бұл оларды 0 - ден 1-ге дейінгі өлшенбейтін мәндерге айналдыруды қарастырады (0 ең нашар нәтижені көрсетеді, 1-ен жақсы). Масштабтау (1) және (2) формулаларына негізделген.

$$K_n^i = K_n^i = \frac{Y_n^i - Y_{\min}}{Y_{\max} - Y_{\min}} \quad (1)$$

$$K_n^i = \frac{1 - Y_n^i - Y_{\min}}{Y_{\max} - Y_{\min}} \quad (2)$$

Мұнда:

Y_n^i – i аймақ n -th көрсеткіші;

Y_{\min} - барлық іріктеу аймақтары үшін индикатордың минималды мәні;

Y_{\max} - барлық өңірлер үшін көрсеткіштің ең жоғары мәні.

(1) формуласы максималды мән ең жақсы нәтижеге сәйкес келсе қолданылады. Әйтпесе (2) формуласын қолданыңыз. Интегралдық коэффициентті есептеу үшін қажетті арифметикалық көрсеткіштердің орташа мәнін анықтайық (3).

$$K_{\text{arithmetic average}} = \sum_{n=1}^m K_n^i \quad (3)$$

Нәтиже формула бойынша түрлендіріледі (4):

$$K_{\text{arithmetic average}} = \frac{K_{\text{arithmetic average}.n}^i - K_{\text{arithmetic average}.min}^i}{K_{\text{arithmetic average}.max}^i - K_{\text{arithmetic average}.min}^i} \quad (4)$$

Бұл түрлендіру [0; 1] диапазонындағы көрсеткіштерді масштабтау үшін қажет. Осылайша, зерттеудегі ең жақсы көрсеткіш мәні 1, ең жаманы 0 болады. Басқа аймақтар таңдалған диапазонда орналасады.

Қайта құру Қазақстан Республикасының өңірлерін бәсекеге қабілеттіліктің жалпы көрсеткіші бойынша және сол немесе өзге саланы бағалайтын жеке индекстер бойынша саралауға мүмкіндік берді.

Бәсекеге қабілеттіліктің даму деңгейі бойынша 3 топты бөлуге болады:

1. Абсолютті бәсекеге қабілеттілік. Коэффициент 0,66-дан 1-ге дейінгі диапазондағы мәнді алады.

2. Тұрақты бәсекеге қабілеттілік. Индекс 0,33-тен 0,65-ке дейін.

3. Шағын бәсекеге қабілеттілік. Индекс 0-ден 0,32-ге дейінгі мәнді қабылдайды.

Нәтижелері

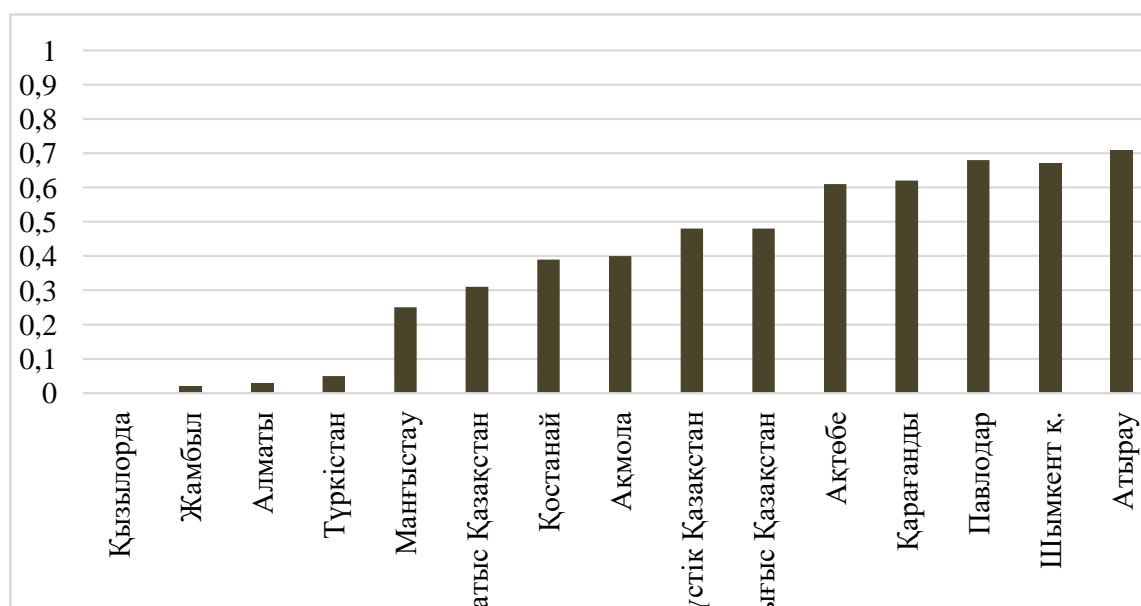
Бірінші топқа Алматы қ., Астана қ., Атырау облысы және Шымкент қаласы кірді. Үшінші топ Алматы, Жамбыл және Қызылорда облыстарымен ұсынылған (1 сурет).

Жоғарыда аталған Қазақстан Республикасының Ұлттық Кәсіпкерлер палатасы жанындағы инвестициялардың кірістілігін зерттеу агенттігінің әдіснамасына сәйкес өңірдің бәсекеге қабілеттілік индексі мынадай көрсеткіштерден құралады (2-кесте).

Бәсекеге қабілеттілік индексінің ең жоғары мәні Астана қаласында, Алматы қаласында және Атырау облысында байқалады. Алайда, Атырау облысында адами ресурстардың даму деңгейі қалған екеуімен салыстырғанда төмен.

Осы көрсеткіштер бойынша ең бәсекеге қабілетті өңірлер Астана қаласы, Алматы қаласы және Атырау облысы болып табылады.

Олар жан басына шаққандағы ЖӨӨ-нің жоғары көрсеткіштерімен, негізгі капиталға инвестициялармен, шағын кәсіпорындар санымен және адами ресурстардың дамуының жоғары деңгейімен ерекшеленеді.

1 Сурет – 2021 жылғы аймақтық бәсекеге қабілеттілік индексі

Ескерту – автор Қазақстан Республикасы ұлттық кәсіпкерлер палатасының деректері бойынша жасаған [4]

2-кесте – Қазақстан өңірлерінің бәсекеге қабілеттілік индексінің негізгі көрсеткіштері (2021 жылғы деректер бойынша)

Аймақ	ЖӨӨ, млрд еуро	Негізгі капиталға инвестициялар, миллиард еуро	Адам дамуының индексі	Өнеркәсіп өндірісінің көлемі, млрд еуро	Количество малых предприятий, единиц
Ақмола	2,81	0,28	0,5	1,06	8994
Ақтөбе	5,73	0,32	0,1	4,04	13972
Алматы	6,09	1,73	0,5	2,01	14101
Атырау	14,7	1,65	0,6	1,39	8745
Батыс Қазақстан	5,78	1,03	0,3	4,85	8670
Жамбыл	3,34	0,41	0,1	0,95	7675
Қарағанды	10,7	2,1	0,3	5,87	21780
Қостанай	4,52	0,98	0,2	1,93	10345
Қызылорда	3,60	0,61	0,3	1,85	6609
Маңғыстау	8,29	1,76	0,1	5,86	11286
Түркістан	7,88	1,05	0,2	2,2	24300
Шығыс Қазақстан	7,83	1,33	0,2	4,5	18720
Астана қ.	14,2	2,4	0,7	1,45	49450
Алматы қ.	29,23	1,3	0,8	2,28	99325
Павлодар	5,92	2,7	0,4	4,5	43316
Шымкент қ.	6,24	2,6	0,4	3,73	12605
Солтүстік Қазақстан	2,75	0,48	0,3	0,61	37340

Ескерту – Қазақстан Республикасы Ұлттық Кәсіпкерлер палатасының деректері бойынша авторлар жасаған [4]

Тұрақты бәсекеге қабілетті өңірлерге Ақтөбе, Шығыс Қазақстан, Солтүстік Қазақстан, Ақмола және Қостанай облыстары кіреді. Бұл аймақтардың жалпы сипаттамалары дамыған энергетикалық инфрақұрылым болып табылады.

Қазақстанның оңтүстігінде орналасқан өңірлер бәсекеге қабілетсіз. Бұл Оңтүстік Қазақстан, Қызылорда, Жамбыл, Маңғыстау, Алматы және Батыс Қазақстан облыстары. Бірақ сонымен бірге, соңғы аймақ осы тізімдегі басқа аймақтармен салыстырғанда адам дамуының орташа индексіні көрсетеді.

Көбінесе экономистер дамушы елдің бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін аймақтардың қолда бар ресурстарына негізделген кластерлер құру қажет екенін көрсетеді [6, 7, 8]. Алайда, жекелеген аумақтық бірліктердің әлеуметтік-экономикалық дамуы арасында айтарлықтай диспропорциялар бар.

Өңірлердің 37,5 %-ы бәсекеге қабілеттілігі төмен. Олардың ешқайсысы өнімділіктің жоғары деңгейін, тіпті адам ресурстарының даму деңгейі жоғары аймақтарды көрсете алмады [9].

Талқылау

Қазақстан өңірлерінің бәсекеге қабілеттілігін бағалау бойынша тағы бір маңызды зерттеуді Қазақстан ҰЭМ Өңірлік даму департаменті үшін «САНДЖ» ғылыми-зерттеу орталығы жүргізді [10]. Аймақтар 2017 және 2021 жылдар кезеңіндегі негізгі статистикалық көрсеткіштер бойынша рейтингке ие болды.

Бұл әрбір аймақтық бірліктің және ықтимал өсу мен даму аймағының бәсекелестік артықшылықтарын анықтауға мүмкіндік берді. Талдау Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің ұлттық статистика бюросында қолжетімді көрсеткіштерге негізделген.

Әдістемелік база 3 санатқа топтастырылған 19 көрсеткішпен ұсынылған:

- экономикалық;
- әлеуметтік;
- білім беру мен денсаулық сақтауға Инвестициялар.

Соңғысы, біз осы жұмыстың бірінші бөлімінде дәлелдегендей, адами ресурстарды дамытудың негізі болып табылады. Нәтижелерді бірдей өлшем бірліктерінде көрсету үшін олар пайызбен немесе пропорционалды түрде есептеледі. Алынған мәндерге сәйкес аймақтарды теңестіру олардың проблемаларын басқа аумақтармен салыстырғанда анықтауға мүмкіндік береді. Нәтижелерді түсіндіру келесідей:

1-6 орын – бәсекеге қабілеттілігі жақсы аймақтар. Атқарушы биліктің араласуы қажет емес.

7-11 орын – тұрақты бәсекеге қабілетті өңірлер. Атқарушы билік оның әлеуметтік-экономикалық дамуын бақылайды және экономиканың белгілі бір секторларында тиімділікті арттыру бойынша мақсатты шараларды жүзеге асырады.

12-17 орын – бәсекеге қабілеттілігі төмен өңірлер. Аймақтық саясаттың тиімділігін арттыру үшін Үкіметтің тұрақты араласуы қажет.

Зерттеу барысында аймақтар келесі топтарға бөлінді (3-кесте):

1. Көшбасшы: Нұрсұлтан қаласы (Астана), Алматы қаласы, Атырау, Павлодар, Ақтөбе және Маңғыстау облыстары. Олардың рейтингтегі орны сәйкесінше 1-ден 6-ға дейін.

2. Орта: Батыс Қазақстан, Шымкент қаласы, Қарағанды, Алматы, Қызылорда, Шығыс Қазақстан облыстары. Олардың рейтингтегі орны-7-ден 11-ге дейін.

3. Аутсайдер: Солтүстік Қазақстан, Қостанай, Ақмола, Түркістан, Жамбыл облыстары (12-ден 17-орынға дейін).

3 Кесте – Қазақстан Республикасы өңірлерінің рейтингі

Region	Рейтингтегі қорытынды орын	Экономикалық даму рейтингіндегі орны	Әлеуметтік даму рейтингіндегі орны	Білім беру және денсаулық сақтау салаларына инвестициялар рейтингіндегі орны
Астана қ.	1	5	1	1
Атырау	2	1	4	4
Алматы қ.	3	3	8	2
Ақтөбе	4	2	9	3
Маңғыстау	5	4	2	5
Павлодар	6	6	11	7
Батыс Қазақстан	7	8	10	8
Шымкент қ.	8	7	12	9
Қарағанды	9	9	13	6
Алматы	10	10	3	15
Қызылорда	11	11	6	13
Шығыс Қазақстан	12	6	17	11
Қостанай	13	10	16	10
Солтүстік Қазақстан	14	14	14	11
Ақмола	15	13	15	14
Түркістан	16	16	5	17
Жамбыл	17	17	7	16

Ескерту – «САНДЖ» ҒЗО деректері бойынша автор құрастырған [10].

Нәтижесінде рейтинг адам ресурстарын дамытудың негізгі бағыттары ретінде білім беру мен денсаулық сақтауға инвестициялардың жоғары деңгейі бәсекеге қабілеттіліктің қорытынды рейтингінде бірінші орын алатын өңірлерге тән екенін көрсетті. Талдау күшті және әлсіз жақтарын анықтауға

мүмкіндік береді. Мысалы, өндіруші өнеркәсіп аймағы болып табылмайтын Нұрсұлтан (Астана) қаласы Экономикалық даму рейтингінде бесінші орында, яғни инновациялық даму көрсеткіші мен экономиканың тиімді өндірістік емес секторына байланысты.

Алматы қаласы қылмыстың жоғары деңгейі және азық-түлік себетінің жоғары бағасы сияқты әлеуметтік мәселелермен сипатталады. Бірінші проблеманың себебі-мигранттардың көп болуы (шекара аймағындағы ірі қала). Екіншісі-тауарлар мен қызметтерге сұраныстың ұсыныстан асып кетуінің нәтижесі (тұрғындардың орташа табысынан жоғары). Осыған қарамастан, Алматы қаласында білім беруге инвестициялардың өсуі, сауаттылықтың жоғары деңгейі және өмір сүру ұзақтығы орташадан жоғары, және бұл үрдіс Республикалық маңызы бар қаланың қорытынды рейтингте бірінші орынға шығуына мүмкіндік берді.

ТОП-5 рейтингке кіретін Атырау және Маңғыстау облыстарында да бірқатар проблемалар бар. Олар негізінен аймақтық экономиканың шикізаттық бағытымен байланысты. Олар жан басына шаққандағы өнеркәсіп көлемінің төмен көрсеткіштерімен және жоғары бағамен сипатталады.

Білім беру мен денсаулық сақтауға инвестициялардың ең төмен деңгейі Түркістан және Жамбыл облыстарында байқалады. Сондай-ақ, бұл өңірлер бәсекеге қабілеттіліктің қорытынды рейтингінде соңғы орындарға ие болды.

Түркістан облысы қорытынды рейтингте 15-ші орында. Алайда, интегралды әлеуметтік көрсеткіш бойынша аймақ онкологиялық аурулардан болатын өлім-жітімнің төмен деңгейімен және халықтың оң өсуімен байланысты топ-5 тізіміне кіреді.

Жамбыл облысы соңғы орында. Мұның себебі, білім беру және денсаулық сақтау мәселелерінен басқа, тұрғындардың әл-ауқатының төмен деңгейі, сондай-ақ аймақтың экономикалық дамуындағы проблемалар болып табылады. Қылмыс деңгейі бойынша ол 7-ші орында.

«САНДЖ» ғылыми-зерттеу орталығының зерттеуінен басқа, біз макроэкономикалық көрсеткіштер арасындағы айырмашылықтарды бағалау үшін вариация шкаласын қолдандық. Ол айтарлықтай қателікпен сипатталады, индикатордың максималды және минималды мәні басқа мәндерден айтарлықтай ерекшеленуі мүмкін. Бірақ нәтижесінде бұл аймақтық гетерогенділіктің ең толық көрінісін көрсетеді. 4-кестеде ең үлкен алшақтығы бар аймақтар бойынша айырмашылықтар шамасының көрсеткіші көрсетілген.

4 Кесте – Қазақстан өңірлерінің (мысалы, 2021 жылға арналған жекелеген өңірлерді) неғұрлым маңызды даму көрсеткіштері үшін вариация шкаласы

Жан басына шаққандағы ЖІӨ, €						
Максималды мән	Атырау	6878,2	Атырау	6878,22	Алма-Ата қ.	12526,9
Минималды мән	Жамбыл	338,49	Түркістан	670,71	Солтүстік Қазақстан	2425,5
Ара қатынасы		20,3		10,2		5,2
Номиналды жалақы (орташа айлық), €						
Максималды мән	Атырау	449	Атырау	449	Алма-Ата қ.	565,9
Минималды мән	Жамбыл	189	Түркістан	225,6	Солтүстік Қазақстан	35,4
Ара қатынасы		2,37		1,99		15,9
Азаматтардың номиналды табысы, €						
Максималды мән	Атырау	249,4	Атырау	249,4	Алма-Ата қ.	343,2
Минималды мән	Жамбыл	93,1	Turkestan	73,1	Солтүстік Қазақстан	62,5
Ара қатынасы		2,7		3,4		5,5
Білім беруге инвестициялар, мың €						
Максималды мән	Атырау	1058,4	Атырау	1058,4	Алма-Ата қ.	1716
Минималды мән	Жамбыл	465,5	Түркістан	365	Солтүстік Қазақстан	375
Ара қатынасы		2,27		2,9		4,57
Денсаулық сақтау саласына инвестициялар, мың €						
Максималды мән	Атырау	1356	Атырау	1356	Алма-Ата қ.	2200
Минималды мән	Жамбыл	666	Түркістан	894	Солтүстік Қазақстан	660
Ара қатынасы		2,4		1,6		3,3
Ескерту – авторлар Қазақстан Республикасы стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің ұлттық статистика Бюросының деректері негізінде құрастырған [3].						

Аймақтық саясаттың бағыттары таңдалған даму сценарийімен анықталады. Көптеген зерттеушілер экономиканы модернизациялау жағдайында құрылымдық саясат тиімді құрал болып табылады деп келіседі.

Қорытынды

Зерттеулердің үлкен көлеміне қарамастан, «аймақтық құрылымдық саясат» терминінің келісілген анықтамасы жоқ. Кең мағынада оның мәні аумақтық бірліктің атқарушы органдарының экономикалық жүйенің барлық құрылымдық элементтеріне әсер ету құралы ретінде қабылданады. Өңірлік құрылымдық саясат кіші түрлерге (инновациялық, инвестициялық және т.б.) бөлінеді, олардың бірі өңірдің бәсекеге қабілеттілігін арттыру мақсатында Адам ресурстарын дамыту жөніндегі саясат болуы тиіс.

Өңірдің бәсекеге қабілеттілігінің жоғары деңгейіне адам ресурстарын дамытусыз және оларды ұтымды пайдаланусыз қол жеткізу мүмкін емес. Соңғысы артта қалған аймақтарға қажет, өйткені оларда бірқатар күрделі мәселелер бар:

- адам ресурстарына сұраныс пен ұсыныс арасындағы теңгерімсіздік;
- адам ресурстарын дамыту стратегияларын іске асыру үшін қаржылық және материалдық ресурстардың жетіспеушілігі;
- адами ресурстарды дамытудың инновациялық экономика талаптарынан артта қалуы;
- адами ресурстарды дамытуды жеделдету жөніндегі жоспарлар мен орнықты даму қарқыны арасындағы сәйкессіздік.

Осылайша, аймақтың бәсекеге қабілеттілігін бағалау адами ресурстардың даму деңгейінің негізгі параметрлерінің бірін қамтуы керек. Сондықтан өңірдің бәсекеге қабілеттілігін болжамды бағалау адам ресурстарының даму қарқынына бағдарлануы тиіс. Қазақстанда өңірдің бәсекеге қабілеттілігін бағалау үшін қолданылатын әдістер адам ресурстарын құрылымдық деңгейде бағалауды көздейді, бірақ уақыт өте келе олардың даму деңгейін ескермейді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Алмерекков Н.А., Кашкимбаева К.Б. Экономика Казахстана: текущее состояние, проблемы и решения // Экономика и бизнес: теория и практика. – 2018. - №7. – С.27 -28.
- 2 Концепция региональной политики Республики Казахстан. Постановление Правительства Республики Казахстан от 9 сентября 1996 г. № 1097 (утратил силу) [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P960001097>
- 3 Регионы Казахстана: статистический ежегодник (2021). Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан, Астана: 28. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://stat.gov.kz/edition/publication/collection>
- 4 Рейтинг конкурентоспособности регионов Казахстана Астана: Национальная палата предпринимателей Республики Казахстан, 2021. – С. 59-75.
- 5 Аубакирова Г.М. Новые подходы к построению модели экономического роста Казахстана // Экономические отношения. - 2019. - №1. – С.19-23.
- 6 Neethling J.R. Measurement of the Enabling Developmental Environment: A Comparative Study in a Developing Region // Economics and Sociology. – 2017. №3. – P. 67 – 68. <https://doi.org/10.14254/2071-789X.2017/10-4/6>
- 7 Radjenovic T. Measuring Intellectual Capital of National Economies // Management Dynamics in the Knowledge Economy. – 2017. – № 2. – P. 113. <https://doi.org/10.5937/ekonomika1702031R>.
- 8 Камалова А.О. Повышение конкурентоспособности региона: кластерный подход // Вестник университета. – 2016. – №5. – С. 24-29 [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://vestnik.guu.ru/jour/article/view/250?locale=ru_RU
- 9 Сагимбеков М., Пшембаева У. Рейтинг конкурентоспособности регионов Казахстана. АО «Центр маркетинговых и аналитических исследований», 2019. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.kaznexinvest>
- 10 Конкурентоспособность регионов Казахстана. Департамент регионального развития Министерства национальной экономики РК. Астана: НИЦ САНДЖ, 2021. – С. 45-50.

REFERENCES

- 1 Almerekov, N.A., Kashkimbaeva K.B. (2018). Jekonomika Kazahstana: tekushhee sostojanie, problemy i reshenija [The economy of Kazakhstan: current status, problems and solutions]. Jekonomika i biznes: teorija i praktika - Economics and business: theory and practice, 7, 27 -28 [in Russian].
- 2 Konceptcija regional'noj politiki Respubliki Kazahstan. Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 9 sentjabrja 1996 g. № 1097 (utratal silu) [The concept of regional policy of the Republic of Kazakhstan. Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan dated September 9, 1996 N 1097 (expired)]. (1996). Retrieved from: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P960001097> [in Russian].
- 3 Regiony Kazahstana: statisticheskiy ezhegodnik (2021) [Regions of Kazakhstan: statistical yearbook (2021)]. (2021). Bjuro nacional'noj statistiki Agentstva po strategicheskomu planirovaniju i reformam Respubliki

- Kazakhstan. Astana: Agency for Strategic planning and reforms of the Republic of Kazakhstan Bureau of National statistics, 28. stat.gov.kz. Retrieved from: <https://stat.gov.kz/edition/publication/collection> [in Russian].
- 4 Rejting konkurentosposobnosti regionov Kazahstana [Competitiveness rating of the regions of Kazakhstan]. (2021). Nacional'naja palata predprinimatelej Respubliki Kazahstan. Astana. National Chamber of Entrepreneurs of the Republic of Kazakhstan, 59-75 [in Russian].
- 5 Aubakirova, G.M. (2019). Novye podhody k postroeniju modeli jekonomicheskogo rosta Kazahstana [New approaches to building a model of Kazakhstan's economic growth]. Jekonomicheskie otnoshenija – Economic relations, 1, 19-23 [in Russian].
- 6 Neethling, J.R. (2017). Measurement of the Enabling Developmental Environment: A Comparative Study in a Developing Region. Economics and Sociology, 3, 67 – 68. <https://doi:10.14254/2071-789X.2017/10-4/6>
- 7 Radjenovic, T. (2017). Measuring Intellectual Capital of National Economies. Management Dynamics in the Knowledge Economy, 2, 113. <https://doi:10.5937/ekonomika1702031R>
- 8 Kamalova, A.O. (2016). Povyshenie konkurentosposobnosti regiona: klasternyj podhod [Improving the competitiveness of a region: a cluster approach]. Vestnik universiteta – University Herald, 5, 24. Retrieved from: https://vestnik.guu.ru/jour/article/view/250?locale=ru_RU [in Russian].
- 9 Sagimbekov, M. & Przembaeva, U. (2019). Rejting konkurentosposobnosti regionov Kazahstana [The competitiveness rating of the regions of Kazakhstan]. AO «Centr marketingovyh i analiticheskikh issledovanij» - JSC “Center for Marketing and Analytical Research”. Retrieved from: <http://www.kazninvest> [in Russian].
- 10 Konkurentosposobnost' regionov Kazahstana [Competitiveness of the regions of Kazakhstan] (2021). Departament regional'nogo razvitija Ministerstva nacional'noj jekonomiki RK [Department of Regional Development of the Ministry of National Economy of Kazakhstan]. Astana: NIC SANDZh - SIC SANDZH, 45-50 [in Russian].

Д.С. Бекниязова^{1*}, Ж.Б. Кенжин², Ж.Л. Цауркубуле³

¹Инновационный Евразийский университет, Казахстан

²Жангир хан университет, Казахстан

³Балтийская Международная Академия, Латвия

Оценка факторов конкурентоспособности регионов на национальном и международном уровнях

В современной науке существует большое количество методик, ориентированных на оценку конкурентоспособности посредством анализа определенных ресурсов в регионе. Однако в таких оценках не используется учет людских ресурсов в качестве приоритетного фактора при определении региональных конкурентных преимуществ. Конкурентные преимущества влияют не только на эффективность отдельных секторов экономики, но и на общее социально-экономическое развитие страны. Оценка конкурентоспособности региона должна включать один из основных параметров человеческих ресурсов и уровень экономического развития. Поэтому прогноз конкурентоспособности региона должен учитывать темпы развития человеческих ресурсов.

Целью исследования является оценка конкурентоспособности регионов как основного параметра экономического развития в современных условиях. Методы, используемые в Казахстане для оценки конкурентоспособности региона, учитывают только оценку человеческих ресурсов в его структуре, но не учитывают уровень их развития с течением времени, а также многофакторный характер их компонентов.

В работе разъясняется и анализируется рейтинговая модель оценки конкурентоспособности регионов Казахстана (Национальная палата предпринимателей Республики Казахстан). Авторами предложена методика ранжирования регионов Казахстана, основанная на оценке развития их человеческих ресурсов, влияющих на конкурентоспособность региона. Она включает анализ демографических, трудовых и социально-экономических показателей, отражающих состояние человеческих ресурсов.

Ключевые слова: оценка конкурентоспособности регионов, человеческие ресурсы, методы ранжирования регионов, конкурентоспособность регионов Казахстана.

D.S. Bekniyazova^{1*}, Zh.B. Kenzhin², Zh.L. Caurkubule³

¹Innovative University of Eurasia, Kazakhstan

²Zhangir khan University, Kazakhstan

³Baltic International Academy, Latvia

Assessment of regional competitiveness factors at national and international levels

In modern science, there are a large number of techniques focused on the assessment of competitiveness through the analysis of certain resources in the region. However, accounting of human resources in such assessments is not used as a prior factor in identifying regional competitive advantages. Competitive advantages affect not only the efficiency of individual sectors of the economy but also the overall social and economic development of the country. Evaluation of the competitiveness of the region should include one of the main

parameters of the human resource and economic development level. Therefore, the forecast for the competitiveness of the region should take into account the pace of human resources development.

The purpose of the research is evaluation of regions' competitiveness as the main parameter of economic development in current conditions. The methods used in Kazakhstan for assessing the competitiveness of a region considers only the assessment of human resources in its structure but do not take into account the level of their development over time, as well as the multi-factorial nature of their components.

The work explains and analyzes rating model for assessing of the competitiveness of the regions of Kazakhstan (the National Chamber of Entrepreneurs of the Republic of Kazakhstan). The authors propose a methodology for ranking the regions of Kazakhstan based on an assessment of the development of their human resources that affect the competitiveness of the region. It includes an analysis of demographic, labor and social and economic indicators reflecting the state of human resources.

Keywords: assessment of competitiveness of regions, human resources, methods of ranking regions, competitiveness of regions of Kazakhstan

Қолжазбаның редакцияға келіп түскен күні: 29.11.2022 ж.